

Jaké jsou přesahy onomastiky

Barbora Martinkovičová

ÚJČ AV ČR v Praze, martinkovicova@ujc.cas.cz

Ve dnech 7.–10. dubna 2025 se v Praze uskutečnila 5. česká onomastická konference, na níž se znovu po delší odmlce sešli lingvisté zabývající se problematikou vlastních jmen z řady evropských zemí. Pořádání konference se ujalo oddělení onomastiky Ústavu pro jazyk český AV ČR, a navázalo tak na předchozí ročníky, jež hostila Ostravská univerzita. Díky značnému zájmu ze strany prezentujících účastníků se čtyři dny trvající konference svým rozsahem blížila formátu odborného kongresu. Ústředním tématem konference byla onomastika v interdisciplinárních souvislostech, což se odrazilo v širokém spektru příspěvků.

Plenární přednášky prosloušené zahraničními hosty byly zaměřeny převážně teoreticky. Christian Zschieschang ve své prezentaci nazvané *Onomastics and interdisciplinarity: Practical experiences and theoretical positions* přiblížil posluchačům postavení onomastiky vůči jiným oborům a možnosti a meze, výhody a nevýhody spolupráce onomastiků se zástupci jiných oborů, zejména historiků. Katalin Reszegi v druhé přednášce propojila dvě lingvistické disciplíny: onomastiku a kognitivní lingvistiku. V prezentaci s názvem *Polysemy and synonyms of proper names from a cognitive perspective* představila, jak lze lexikální vztahy vlastních jmen popisovat z kognitivnělingvistické perspektivy, jež soustředí pozornost na sémantickou strukturu.

Konferenční program byl rozdělen do 24 tematických sekcí, jež probíhaly paralelně ve dvou přednáškových sálech. Tematické sekce pokrývaly vztah onomastiky a jiných vědeckých oborů (např. onomastika a archeologie, o. a právo, o. a literatura), stejně jako vztah onomastiky k dalším lingvistickým oborům (např. o. a kognitivní lingvistika, o. a historická lingvistika, o. a etymologie, o. a dialektologie, o. a tvarosloví, o. a ortopedie, o. a pravopis). V tematických sekcích zaznělo celkem 72 přednášek.

Přestože se může zdát, že je výzkum vlastních jmen úzce specializovaným lingvistickým tématem, onomastika nabízí řadu podnětů využitelných i ve školní praxi. Vlastní jména se ve výuce češtiny objevují opakovaně – při výkladu pravopisu, tvarosloví či slovní zásoby – a aktuální poznatky z onomastického výzkumu mohou učitelům pomoci tyto oblasti obohatit, zatraktivnit či zpřesnit. Některé příspěvky pak přinesly i zcela zásadní informace, které mohou mít na výuku přímý dopad. V následujícím přehledu představíme výběrově jen některé z příspěvků, jež by podle našeho názoru mohly zajímat čtenáře tohoto periodika.

Při výuce lze poukázat na různé souvislosti, které zazněly v příspěvcích propojujících onomastiku s nelingvistickými i lingvistickými disciplínami. Jedním z nich je postavení vlastních jmen v českém zákonodárství. Absence jazykového zákona v ČR totiž neznamená absenci zákonných opatření vztahujících se k jazyku, což je patrné především v oblasti vlastních jmen. V prezentaci *Z historie znalectví v oblasti osobních jmen (právní předpisy, praxe, soudní spory)* seznámily Žaneta Dvořáková a Andrea Bartíková své posluchače nejen s historií i současností právních předpisů upravujících užívání osobních jmen, ale také se zajímavými příklady z praxe (např. spory o povolení jména *Thimian, Růženka*). Na to, které otázky týkající se jazyka obecně, českého jazyka a vlastních jmen jsou v Poslanecké sněmovně projednávány, se soustředili Jaroslav David a Jana Davidová Glogarová ve výmluvně nazvané přednášce *Když si politici hrají s onomastikou: zápisy z poslanecké sněmovny parlamentu České republiky jako pramen pro laickou lingvistiku*. Analýza ukázala, že členové Poslanecké sněmovny využívají lingvistickou tematiku v rétorických strategiích a argumentaci namířené proti politickým soupeřům, v diskuzích přitom schází ukotvení v odborné terminologii či hlubší znalosti lingvistiky. Hned ve dvou sekcích zazněly příspěvky věnované vlastním jménům a jejich roli v literatuře, a to v próze (např. Tereza Klemensová, Jana Davidová Glogarová, Veronika Poláchová: *Propriální krajina postmodernismu (na příkladu próz Miloše Urbana a Michala Ajvaze)*) i v poezii (např. Karel Komárek: *Vlastní jména v poezii: možnosti zkoumání*).

Téma dialektologie propojila s onomastikou Martina Zirhutová v příspěvku *Nářeční varianty apelativa borovice v pomístních jménech v Čechách*, která ukázala propojení nářečních areálů apelativ *borovice, sosna, chvůje* s propriálními areály pomístních jmen, které tyto výrazy (popř. jejich deriváty) obsahují. Zpracování vlastních jmen a jejich původu v etymologických slovnících se v přednášce *K etymologizování vlastních jmen v etymologických slovnících* věnovaly Ilona Janyšková a Helena Karlíková. Upozornily posluchače mimo jiné na nejednotnost zpracování a na různé potíže, které snaha nalézt nejpravděpodobnější etymologii vlastního jména přináší. Kde začíná a končí hranice vlastního jména, testovala Marta Šimečková v přednášce *Zoonyma ve Slovníku nářečí českého jazyka*. Zpracování zmíněného slovníku totiž přináší zajímavé otázky, kdy lze některá pojmenování hodnotit jako nářeční varianty a kdy už jako vlastní jména (např. *bažana, mlsná kráva, bělina, kráva bílé barvy, bočena, trkavá kráva*).

Z hlediska školní praxe byly podnětné prezentace zabývající se českou ortoepií a ortografii ve vztahu k vlastním jménům. Výslovnosti cizích vlastních jmen, konkrétně

toponym, byly věnovány dva komplementární příspěvky. Barbora Martinkovičová (*Jak se do češtiny adaptují anglická toponyma*) na příkladu anglických toponym ukázala nejednotnost zpracování výslovnosti těchto vlastních jmen v dosavadních kodifikačních příručkách. Na příkladu konkrétních toponym (např. *Baltimore*) upozornila na značnou rozkolísanost české výslovnostní normy přejatých proprií, která se promítá i do nově budovaného Akademického slovníku současné češtiny (u propria *Baltimore* jsou kodifikovány 4 výslovnostní varianty). Na tuto přednášky plynule navázal příspěvek Veroniky Štěpánové a Jiřího Nováka *Onomastika a ortoepie: výslovnost názvů států USA v češtině*. Autoři v něm na základě výzkumu výslovnostního úzu vysvětlují adaptační principy uplatňované v české výslovnosti těchto proprií a výsledkem jejich výzkumu je rovněž stanovení ortoepických podob, které byly následně zachyceny v kodifikaci. Problematikou pravopisu vlastních jmen se zabýval Pavel Štěpán v příspěvku *Psaní velkých písmen u pomístních jmen*, který se věnoval návrhu Návoslovné komise ČÚZK na pravopisnou úpravu pomístních jmen s genitivní strukturou (např. *důl Míru* → podle návrhu *Důl míru*). Tento návrh otevřel otázku vztahu mezi jazykovou kodifikací a standardizací, neboť by mohl vést k novým rozporům mezi pravopisnými pravidly a standardizovanými podobami názvů (které se objevují mj. v mapách).

Mezi příklady jsem záměrně vybrala české příspěvky, které mohou být pro školskou praxi nejvíce přínosné, protože se zaměřují na analýzu českých jmen. Celý program včetně cizojazyčných příspěvků je dohledatelný na webu konference.¹ Autořům přednášejícím na konferenci byla nabídnuta možnost publikovat své příspěvky v odborném onomastickém časopisu *Acta onomastica*, který vychází jednou ročně. V posledním ročníku (2025) tuto možnost již někteří z autorů (včetně několika zde zmíněných) využili.

Konference ukázala, že onomastika není izolovanou disciplínou, ale dynamicky se rozvíjející oblastí, která vstupuje do dialogu s dalšími lingvistickými i nelingvistickými obory. Pro školní výuku z toho vyplývá především možnost nahlížet vlastní jména jako živou součást jazyka, jež odráží historii a kulturu, ale promítají se do ní i současné jazykové procesy. Využití aktuálních poznatků – ať už při výkladu pravopisu, výslovnosti, hranic mezi apelativy a proprií, či jiných oblastí – může přispět k tomu, aby se výuka češtiny stala pro žáky konkrétnější a zároveň intelektuálně podnětnější.

¹ <https://cok2025.avcr.cz/export/sites/ujc-cok/.content/files/program-COK-2025-03-20.pdf>